

تنبیه بدنی و نظر دانش آموزان درباره آن

زهرا رحیم زاده^۱

محمد امین برهمند^۲

چکیده

تشویق و تنبیه دو روش تربیتی است که برای رعایت مقررات و انضباط باید در مدارس مدنظر قرارگیرد. تنبیه در مواردی به کار می رود که رفتار دانش آموز ناپسند، برخلاف مقررات و غیر دلخواه است و می خواهیم آن را خاموش و تضعیف کنیم. تنبیه به معنای آگاهانیدن، بیدار کردن، واقف گردانیدن به چیزی آگاه و هوشیار کردن آمده است. معمولا روان شناسان تنبیه بدنی را جایز نمی دانند و برای آن عوارض نامطلوبی همچون ترس، عدم یادگیری رفتار درست، توجیه صدمه زدن به دیگران، پرخاشگری نسبت به عامل تنبیه کننده، جانشین شدن یک پاسخ نامطلوب به جای پاسخ نامطلوب دیگر و الگوبرداری از آن توسط دیگران بر می شمارند. این دو روش باید به طور صحیح به کار رود تا موجب آرامش خاطر گردد. در مورد تشویق و تنبیه مطالعات زیادی توسط روانشناسان صورت گرفته است و از دیرباز مناقشه بر میزان اثربخشی تنبیه میان دیدگاه های مختلف روان شناختی، علوم تربیتی و اسلام وجود داشته است. این مطالعات نشان می دهد که اثر تشویق بیش از تنبیه است و تا جایی که ممکن است باید از تنبیه خودداری شود زیرا تنبیه عوارضی ناخوشایند را در بر دارد. در این پژوهش که به روش پرسشنامه ای انجام شد این نتیجه به دست آمد که اکثر دانش آموزان با تنبیه بدنی مخالف هستند با این وجود اقلیت بزرگی از آنان نیز دید مثبتی به تنبیه بدنی داشته و یا نسبت به آن نظر خاصی ندارند.

کلیدواژه‌ها: تنبیه، تشویق، خاموشی، عوارض، پرخاشگری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱. دکترای جغرافیا، استادیار دانشگاه فرهنگیان. پردیس نسیم تهران
۲. کارشناس ارشد تاریخ، دبیر تاریخ آموزش و پرورش منطقه هجده تهران

مقدمه

انسان در ادوار گوناگون زندگی، چه در دوره خردسالی و نوجوانی و چه بزرگسالی و پیری (اعم از زن و مرد) در معرض ارتکاب فساد و شر و بدی قرار داشته و همواره خطر رفتارهای ناستوده اخلاقی وی را تهدید می‌کند.

موجودی چون انسان که از لحاظ شرافت و کرامت در تارک همه مخلوقات و پدیده های متنوع هستی قرار دارد و موقع و مقامی در خور را احراز کرده، کمال نسبی برخوردار است، لذا هرگز نمی‌تواند خویشتن را از صفات و افعال ناستوده، تبرئه نموده و به اصطلاح تزکیه نفس نماید:

«من خویشتن را تبرئه نمی‌کنم زیرا آدمی، انسان را سخت به کار بد و او می‌دارد و بدان فرمان می‌دهد.» (سوره یوسف آیه ۵۳)

پس بشر از لحاظ پاکی و ناپاکی و ارتکاب خیر و شر، در درجات نسبی و مراحل متفاوت کمال و نقص قرار دارد. در موضوعات مربوط به تربیت کودکان تنبیه بدنی از مباحثی است که موجب اختلاف نظر بین طرفداران و مخالفان تنبیه بدنی در امر تربیت گردیده است. عده ای از علمای تعلیم و تربیت با تکیه بر علوم روان‌شناسی تنبیه را روش‌های خشن و نامطلوب توصیف کرده و با توجه به مشکلات و زیان‌های ناشی از این روش توصیه نموده‌اند تا هرگز به عنوان یک شیوه آموزشی مورد استفاده قرار نگیرد زیرا:

۱- موقتی بودن اثر تنبیه در کاهش رفتار نامطلوب

۲- ایجاد انزجار و نفرت در تنبیه شونده نسبت به تنبیه کننده

۳- ایجاد روحیه پرخاشگری در تنبیه شونده

۴- کودکان را ترسو به بار می‌آورد و به وسیله تنبیه شخصیت کودک در هم شکسته می‌شود

در برابر این گروه دسته دیگری قرار دارند که تنبیه را امری واجب برای رشد و یادگیری کودک دانسته و آن را لازم و ضروری می‌دانند واقعیت این است که هر کدام از نظرات ارائه شده از سوی موافقین و مخالفین چهره ای از حقیقت را داراست و نفی و اثبات مطلق هر یک به تنهایی می‌تواند به انکار بدیهیات امور ملموس بیانجامد. با این همه آشنایی با تعریف و مفهوم تنبیه از دیدگاه روان‌شناسی و علمای تعلیم و تربیت، بهتر است گفته شود که تنبیه عبارت است از اعمال محرک آزار دهنده به دنبال یک رفتار نامطلوب برای کاهش احتمالی آن رفتار. در نظام تربیتی اسلامی اصل تنبیه به معنی سازندگی و هدایت کننده کودکان یعنی دادن آگاهی‌های لازم و روشنگری و وعظ با تکیه بر فطرت.

لذا با درک این مطلب و احساس مشکل فوق‌الذکر، این سؤال مطرح می‌شود که با توجه به سفارشات دینی و نتایج تحقیقاتی علمای تعلیم و تربیت و همچنین داشتن منع قانونی، چگونه است که این روش خشن همچنان در خانه‌ها و مدارس ادامه دارد.

بیان مسئله

معلم می‌کوشد تا با اتخاذ روش‌ها و تدابیر خاص معلمی رفتارهای کودکان را در جهت خاص شکل دهد. برای این منظور و یا تغییر رفتار به اتخاذ شیوه‌های متعددی نیازمند است از این جمله این شیوه‌ها ارائه الگوی پند و موعظه، تشویق، تنبیه و غیره می‌باشد. روش‌های تربیتی که به کودکان اتخاذ می‌شود از اهمیت خاصی برخوردار است.

روش‌های نادرست تربیتی از قبیل: توهین، سرزنش، عدم ارائه محبت و تنبیه بدنی موجب عدم ارضای نیازهای اساسی کودک از قبیل احساس امنیت، احساس ارزشمندی بودن، احساس اعتماد به نفس و احساس استقلال خواهد شد. (فلوری، ۱۳۲۸: ۵۰)

در مقابل عدم ارضای این گونه نیازهای اساسی موجب عدم تعادل در وجود او شده و رشد همه جانبه به خصوص رشد روانی و معنوی او را مختل می‌کند و از او انسانی با رفتارهای نامتعادل و ناهنجار می‌سازد. که هم در زندگی فردی مشکلات فراوان دارد و هم در زندگی اجتماعی ناموفق است چنین افرادی در جامعه دست به انواع بزهکاری‌ها می‌زنند. و علاوه بر ایجاد هزینه‌های مختلف که صرف رسیدگی به امور آنان میشود امنیت و آرامش و آسایش را از جامعه سلب می‌کنند و به لحاظ چنین مضراتی که مدل اتخاذ شیوه‌های نادرست است رفتار تنبیه شده پس از مدتی همچنان در فرد باقی می‌ماند که عامل تنبیه کننده حاضر و ناظر است. در حال کمون باقی می‌ماند ولی به مجرد اینکه عامل تنبیه تضعیف شده و یا از میان رفت آن رفتار مجدداً ظاهر میگردد. (فلور، ۱۳۲۸: ۵۱)

هدف

هدف از این پژوهش، نگاهی به تنبیه بدنی و اثرات آن طبق پژوهش‌های پیشین و به خصوص دریافتن نظر دانش‌آموزان درباره تنبیه بدنی و دلایل این نظرات می‌باشد:

هدف اصلی: دریافتن نظر دانش‌آموزان درباره تنبیه بدنی

هدف فرعی اول: پی بردن علت نظرات دانش‌آموزان درباره این تنبیه

هدف فرعی دوم: دریافتن اثرات تنبیه بدنی

سوالات پژوهش:

سوال اصلی:

نظر دانش‌آموزان درباره تنبیه بدنی چیست؟

سوالات فرعی:

۱- علت نظرات دانش‌آموزان درباره تنبیه بدنی چیست؟

۲- اثرات تنبیه بدنی بر دانش‌آموزان چیست؟

فرضیات پژوهش:

فرضیه اصلی: اکثر قریب به اتفاق دانش آموزان با تنبیه بدنی مخالف هستند؟

فرضیات فرعی:

- ۱- نظر دانش آموزان درباره تنبیه بدنی با میزان سواد والدین رابطه مستقیم دارد.
- ۲- نظر دانش آموزان در این باره با میزان درآمد ماهیانه والدین رابطه مستقیم دارد.
- ۳- نظر دانش آموزان درباره تنبیه بدنی با کار خارج از مدرسه رابطه مستقیم دارد.

چارچوب نظری

از عوارض جانبی نامطلوب تنبیه این است که احساس ناخوش آیند حاصل از تنبیه در لحظه تنبیه شدن از طریق شرطی شدن کلاسیک با شرایط تنبیهی و شخصی یا اشخاص تنبیه کننده تداعی می شود و سبب انزجار تنبیه شونده از معلم یا تنبیه کننده می گردد.

مشکل دیگر استفاده از روش تنبیه آن است که تنبیه کردن امری مسری است. روانشناسی تربیتی با شواهدی نشان می دهند کسانی که شاهد تنبیه شدن افراد توسط دیگران بوده اند در مواقع دیگر خود به تنبیه کسانی دیگر اقدام کرده اند. و دانش آموزان تنبیه شده بعدها تنبیه کننده از آب در آمده اند. بنابراین معلمی که در حضور جمع، دانش آموزان را تنبیه می کند به آن ها آموزش پرخاشگری می دهند.

بارها مشاهده شده است که کودکانی که مرتباً از پدر و مادر و آموزگار خود کتک می خورند در غیاب آن ها به کتک زدن فرزندان کوچکتر می پردازند. در آزمایش بر روی حیوانات، نشان داده شده است که بر اثر ضربه الکتریکی بر حیوانات آن ها را به جان همدیگر می اندازد و به هم رفتار خصمانه انجام می دهند.

از نظر اسکینر راه هایی وجود دارد که مدام برای احتراز از تنبیه به آن متوسل می شوند. شخص ممکن است به عوض انجام رفتار که تنبیه به دنبال دارد به طریق دیگری به آن رفتار می پردازد که تنبیه به دنبال نداشته باشد، مانند خیال پردازی. همچنین شخص ممکن است با متوجه ساختن رفتار قابل تنبیه که به چیزهایی که نمی تواند تنبیه کننده باشد آن رفتار را جابجا سازد. مثلاً می تواند نسبت به اشیاء فیزیکی، کودکان یا جانوران کوچک پرخاشگری کند. و یا شخص ممکن است افراد دیگری را که رفتار قابل تنبیه انجام می دهند ولی تنبیه نمی شوند مشاهده کند و به این طریق خود را با آن ها همانند می سازد. همچنین شخص ممکن است رفتار دیگران را قابل تنبیه بداند و از این راه تمایلات خود را فرافکنی کند. علاوه بر این ها شخص که به خاطر انجام رفتار تنبیه شده ممکن است با آوردن دلیل برای خود با دیگران به منظور غیر قابل تنبیه جلوه دادن رفتار

خود دلیل تراشی کند. مثل موقعی که می گوید کودک را به خاطر اصلاح او تنبیه می کنند. (رضازاده و دیگران، ۱۳۷۳: ۲۴)

یکی دیگر از عوارض جانبی نامطلوب تنبیه و سایر روش های تنبیهی تغییر رفتار این است که اگر این روش ها ادامه یابد شخص تنبیه شده ممکن است به فرد تنبیه کننده حمله ور شود. علی رغم عوارض جنبی این شیوه باید اعتراف کرد که معلمینی که دست به عمل تنبیه می زنند دو دسته اند آنهایی که به عوارض آن واقف اند و دسته دیگری که به مفید بودن آن معتقدند حتی در بسیاری از اوقات از اعتقاد خود دفاع می نمایند.

محدودیت های تحقیق

در انجام تحقیق با محدودیت ها و مشکلات زیادی مواجه بودم که در ذیل به اهم آن ها اشاره می کنم:

الف) عدم آشنایی کافی با چگونگی انجام تحقیق و پژوهش به دلیل تجربه کم و ناآشنایی با اصول پژوهش و تحقیق.

ب) کمبود امکانات مانند کامپیوتر و پرینتر برای نگارش موضوع تحقیق.

ج) عدم دسترسی به منابع و مأخذ مربوط به تحقیق.

د) کمبود وقت به علت همزمان بودن انجام پروژه تحقیق با سال تحصیلی.

ر) عدم دسترسی به پایان نامه ها، مخصوصاً پایان نامه های مربوط به موضوع انتخاب شده

عواقب تنبیه بدنی

۱- کودک عادت می کند در برابر زور و قلدری بدون چون و چرا تسلیم شود و با این منطق خو بگیر که زور قلدری پیروز است. هر وقت عصبانی شدی بزن و باکی نداشته باش.

۲- تنبیه بدنی احیاناً ممکن است در کودک عقده ای نسبت به اولیا و مربیان ایجاد کند و حالت طغیان و سرکشی را در برابر اولیا در او برانگیزد.

۳- کودک را ترسو می کند. به وسیله کتک شخصیت کودک درهم شکسته می شود و تعادل روحی او بر هم می خورد و احتمالاً به بیماری روانی مبتلا گردد.

۴- تنبیه بدنی، بچه ها را دروغگو بار می آورد.

۵- تنبیه بدنی، بچه ها را به حيله گری و ریاکاری سوق می دهد.

۶- تنبیه بدنی، برای بچه ها رنج و تحقیر به بار می آورد.

۷- تنبیه بدنی، در کودک افسردگی و بیماری های عصبی ایجاد می کند.

۸- تنبیه بدنی، کودک را به سمت خود آزاری می کشاند.

۹- تنبیه بدنی، کودک را به سوی دیگر آزاری می کشاند.

۱۰- تنبیه بدنی، کودک را به لجبازی وا می دارد.

- ۱۱- تنبیه بدنی، کودک را گوشه گیر می کند.
  - ۱۲- تنبیه بدنی، کودک را کند ذهن می کند.
  - ۱۳- تنبیه بدنی، کودک را بی اراده و نسبت به دیگران بی تفاوت می کند.
  - ۱۴- تنبیه بدنی، اطمینان و اعتماد به نفس را در بچه ها از بین می برد.
  - ۱۵- تنبیه بدنی، حس کنجکاوی و ابتکار عمل را در بچه ها می کشد.
  - ۱۶- تنبیه بدنی، کودک را کینه توز می کند.
  - ۱۷- تنبیه بدنی، احترام و اعتماد کودک را نسبت به بزرگترها سلب می کند.
  - ۱۸- تنبیه بدنی، کودک را دچار یأس و حرمان می کند.
  - ۱۹- تنبیه بدنی، کودک را عاصی بار می آورد.
  - ۲۰- تنبیه بدنی، اضطراب دائم را در کودک دامن می زند.
  - ۲۱- تنبیه بدنی، در کودک سرپیچی و بی اعتنائی را همراه می آورد.
  - ۲۲- تنبیه بدنی، بچه ها را اندوهگین و محزون می کند.
  - ۲۳- تنبیه بدنی، شادی ها را در کودک سرکوب می کند.
  - ۲۴- تنبیه بدنی، شهامت و غرور بچه ها را از بین می برد.
  - ۲۵- تنبیه بدنی، نهایتاً به سلامت روحی و جسمی طفل ضربه می زند (افشاری، ۱۳۷۵: ۳۵)
- متأسفانه در برخی مواقع شاهد آن هستیم که معلمان کودک را به گوشه کلاس فرستاده و به او می گویند پشت به کلاس ایستاده و به رفتار زشت خود فکر کن؛ این رفتار بسیار ناآگاهانه و مضر بوده زیرا والدین و معلمان به هیچ عنوان حق از بین بردن شخصیت و آبروی کودک را ندارند و نباید به علت ناآگاهی تمام شخصیت کودک را در مقابل هم سالان به باد فنا بدهند.
- معلم می کوشد تا با اتخاذ روش ها و تدابیر خاص معلمی رفتارهای کودکان را در جهت خاص شکل دهد. برای این منظور و یا تغییر رفتار به اتخاذ شیوه های متعددی نیازمند است از این جمله این شیوه ها ارائه الگوی پند و موعظه، تشویق، تنبیه و غیره می باشد. روش های تربیتی که به کودکان اتخاذ می شود از اهمیت خاصی برخوردار است. روش های نادرست تربیتی از قبیل: توهین، سرزنش، عدم ارائه محبت و تنبیه بدنی موجب عدم ارضای نیازهای اساسی کودک از قبیل احساس امنیت، احساس ارزشمندی بودن، احساس اعتماد به نفس و احساس استقلال خواهد شد. (افشاری، ۱۳۷۵: ۳۵)

در مقابل عدم ارضای این گونه نیازهای اساسی موجب عدم تعادل در وجود او شده و رشد همه جانبه به خصوص رشد روانی و معنوی او را مختل می کند و از او انسانی با رفتارهای نامتعادل و ناهنجار می سازد. که هم در زندگی فردی مشکلات فراوان دارد و هم در زندگی اجتماعی ناموفق است چنین افرادی در جامعه دست به انواع بزهکاری ها می زنند. علاوه بر ایجاد هزینه های مختلف

که صرف رسیدگی به امور آنان می شود امنیت و آرامش و آسایش را از جامعه سلب می کنند و به لحاظ چنین مضراتی که مدل اتخاذ شیوه ها ی نادرست است رفتار تنبیه شده پس از مدتی همچنان در فرد باقی می ماند که عامل تنبیه کننده حاضر و ناظر است. در حال کمون باقی می ماند ولی به مجرد این که عامل تنبیه تضعیف شده و یا از میان رفت آن رفتار مجدداً ظاهر می گردد. (پورمیر، ۱۳۵۰: ۲۴)

از عوارض جانبی نامطلوب تنبیه این است که احساس ناخوشایند حاصل از تنبیه در لحظه تنبیه شدن از طریق شرطی شدن کلاسیک با شرایط تنبیهی و شخصی یا اشخاص تنبیه کننده تداعی می شود و سبب انزجار تنبیه شونده از معلم یا تنبیه کننده می گردد. (پورمیر، ۱۳۵۰: ۲۴)

مشکل دیگر استفاده از روش تنبیه آن است که تنبیه کردن امری مسری است. کسانی که شاهد تنبیه شدن افراد توسط دیگران بوده اند در مواقع دیگر خود به تنبیه کسانی دیگر اقدام کرده اند. دانش آموزان تنبیه شده بعداً تنبیه کننده از آب در آمده اند. بنابراین معلمی که در حضور جمع، دانش آموزان را تنبیه می کند به آن ها آموزش پرخاشگری می دهند.

راه هایی وجود دارد که مدام برای احتراز از تنبیه به آن متوسل می شوند. شخص ممکن است به عوض انجام رفتار که تنبیه به دنبال دارد به طریق دیگری به آن رفتار می پردازد که تنبیه به دنبال نداشته باشد، مانند خیال پردازی. همچنین شخص ممکن است با متوجه ساختن رفتار قابل تنبیه که به چیزهایی که نمی تواند تنبیه کننده باشند آن رفتار را جایجا سازد. مثلاً می تواند نسبت به اشیاء فیزیکی، کودکان یا جانوران کوچک پرخاشگری کند. (آسیب شناسی نظام تنبیه در مدارس، ۱۳۸۷: ۴۲)

یا شخص ممکن است کسانی دیگری را که رفتار قابل تنبیه انجام می دهند ولی تنبیه نمی شوند مشاهده کند و به این طریق خود را با آن ها همانند می سازد. همچنین شخص ممکن است رفتار دیگران را قابل تنبیه بداند و از این راه تمایلات خود را فرافکنی کند. علاوه بر این ها شخص که به خاطر انجام رفتار تنبیه شده ممکن است با آوردن دلیل برای خود با دیگران به منظور غیر قابل تنبیه جلوه دادن رفتار خود دلیل تراشی کند. مثل موقعی که می گوید کودک را به خاطر اصلاح او تنبیه می کنند. (آسیب شناسی نظام تنبیه در مدارس، ۱۳۸۷: ۴۲)

یکی دیگر از عوارض جانبی نامطلوب تنبیه و سایر روش های تنبیهی تغییر رفتار این است که اگر این روش ها ادامه یابد شخص تنبیه شده ممکن است به فرد تنبیه کننده حمله ور شود. علی رغم عوارض جنبی این شیوه باید اعتراف کرد که معلمانی که دست به عمل تنبیه می زنند دو دسته اند آن هایی که به عوارض آن واقف اند و دسته دیگری که به مفید بودن آن معتقدند حتی در بسیاری از اوقات از اعتقاد خود دفاع می نمایند و این شعار را همیشه مدنظر قرار می دهند که «جور استاد به از مهر پدر می باشد.» (آسیب شناسی نظام تنبیه در مدارس، ۱۳۸۷: ۴۲)

تنبیه در لغت به معنی بیدار کردن، هوشیار کردن و به خود آمدن است در اصطلاح رایج بیشتر به معنی سرزنش، تهدید، طرد، فریاد کشیدن و حتی کتک زدن کودک و نوجوان به دلیل انجام یک کار خطا و اشتباه یا عدم انجام وظایف و تکالیفی است که بر عهده او گذاشته اند و در اصطلاح علمی «ایجاد یک موقعیت ناخوشایند» پس از بروز رفتار نامطلوب است که به هدف کاهش یا حذف رفتاری خاص اعمال می شود (آسیب شناسی نظام تنبیه در مدارس، ۱۳۸۷: ۴۲)

مشت، لگد، کشیده دیگر اثر ندارد

تنبیه در لغت به معنی بیدار کردن، هوشیار کردن و به خود آمدن است. در اصطلاح رایج بیشتر به معنی سرزنش، تهدید، طرد، فریاد کشیدن و حتی کتک زدن کودک و نوجوان به دلیل انجام یک کار خطا و اشتباه یا عدم انجام وظایف و تکالیفی است که بر عهده او گذاشته اند و در اصطلاح علمی «ایجاد یک موقعیت ناخوشایند» پس از بروز رفتار نامطلوب است که به هدف کاهش یا حذف رفتاری خاص اعمال می شود. اعمال قدرت از طریق تنبیه بدنی و ضرب و جرح خواه ناخواه کودک را دچار عارضه های جسمی و روانی می کند یا در مواردی او را به موجودی رنجور و ناتوان مبدل می سازد و به دامن مشکلاتی همچون دروغ گویی، ریاکاری، کندذهنی، بی ارادگی، از دست دادن اعتماد به نفس و حس کنجکاوی، بی اعتمادی و کینه توزی، یاس و نومیدی، سرکشی و طغیان، خشم و شرارت، احساس حقارت، حزن و اندوه، تنفر و دشمنی گرفتار می سازد. یکی از عوارض بسیار نامطلوب استفاده مکرر از تهدید و تنبیه بدنی که حتی در دوره های بالاتر تحصیلی هم مشاهده می شود، جانشین شدن «ترس از شکست» به جای «شوق و پیشرفت» است. بدیهی است که همه پیشرفت ها و دستاوردهای بشر در عرصه علم و هنر نتیجه شوق وی به دانستن و فهمیدن بوده است نه ترس از چوب و کتک. (تربیت کنیم، ۱۳۵۵: ۱۰).

از تنبیه تا نتیجه معکوس

تنبیه می تواند سبب افزایش مقاومت روانی و حق مقابله به مثل در مقابل تهدید کننده شود. چه بسا تنبیه شونده با خود بگوید «فوقش دو تا کشیده می خورم». به این ترتیب دانش آموز مانند مجرمی که دوره محکومیت یا مجازات هر جرمی را می داند، میان سود حاصل از انجام رفتار نامطلوب و نوع و میزان تنبیه دست به ارزیابی می زند و اگر تنبیه بعدی به منفعت فعلی بیارزد، اغلب به عمل خلاف مبادرت می ورزد. به عبارت دیگر، مواقعی وجود دارد که کودک یا نوجوان رفتار مطلوب مغایر با رفتار نامطلوب را آموخته است اما به دلیل این که فایده انجام ندادن آن بیشتر از انجام دادن آن است یا ضرر انجام ندادن آن در مقابل منفعت حاصل از عمل خطا ناچیز است، به رفتار مطلوب روی می آورد. برای مثال، گاهی دروغ گویی سودی برای کودک دارد که راست گویی ندارد یا سرزنش به قدری است که به دریافت فلان مقدار تنبیه می ارزد. در چنین حالتی باید پاداش رفتار مطلوب و یا میزان و شدت تنبیه رفتار نامطلوب را زیاد کرد. بدیهی است که راه اول بیشتر

منتهی به ایجاد انگیزه درونی و راه دوم بیشتر منجر به اجبار بیرونی است. اگر اعمال مدت، شدت و فراوانی زیادی داشته باشد، به تجربه و کرات ثابت شده است که در نهایت فرد تنبیه شده به تنبیه کننده آسیب می‌رساند. تنبیه بدنی، تنها برای تنبیه شونده آزار دهنده و ناراحت کننده نیست بلکه آثار زیان‌بار آن متوجه شخص تنبیه کننده نیز می‌گردد. بدیهی است که تنبیه دانش‌آموز مستلزم آن است که نظام زیستی- روانی فرد تنبیه کننده وضعیت خاصی پیدا کند. هرچند چنین وضعیتی در کوتاه مدت ممکن است با تخلیه عصبانیت و ناراحتی تنبیه کننده و کاهش موقتی رفتار تنبیه شده رضایت خاطر ایجاد کند اما در صورت ادامه و تکرار به ایجاد تنش و فشار در عضلات بدن، افزایش ضربان قلب و نبض، به هم خوردن تعادل شیمیایی خون و... منجر می‌شود. که اثرات کوتاه مدت آن به شکل خستگی و بی‌زاری از کار و فرسودگی زودرس ظاهر می‌شود. تنبیه (به‌خصوص بدنی) علاوه بر بروز واکنش‌هایی که به صورت مقاومت مستقیم و یا مقابله به مثل بروز می‌کند، می‌تواند به بی‌تفاوتی و بی‌خیالی در دانش‌آموزان منجر شود. (تربیت کنیم، ۱۳۵۵: ۱۰).

تنبیه اغلب رفتار را بلافاصله اما به‌طور موقت کاهش می‌دهد. تنبیه کننده نتایج کوتاه‌مدت آن را به حساب اثر مثبت تنبیه و فقدان تاثیر بلندمدت آن را به حساب شرارت و جسارت بیش از حد دانش‌آموز می‌گذارد. تنبیه نه تنها تنبیه شونده را از تنبیه کننده بیزار می‌کند بلکه دانش‌آموز را از کلاس و درسی که بهانه تنبیه و موجب تجربه‌های تلخ و ناخوشایند برای وی بوده است، دلزده می‌کند. این به نوبه خود می‌تواند زمینه ضعف دانش‌آموز را از دروس و یا فعالیت‌ها فراهم کند و از هر جهتی کودک به دلیل تنفری که از بزرگسالان تنبیه کننده پیدا می‌کند، همواره از آن‌ها دوری می‌کند و کمتر میل دارد در کنار آن‌ها باشد. این واقعیتی است که در جای خود اثر تربیتی «الگوسازی و نقش الگویی» بزرگسالان را در عرضه رفتارهای نامطلوب و تعلیم فضایل اخلاقی به کودکان و نوجوانان مخدوش می‌سازد. (غضنفری و ریاحی، ۱۳۸۳: ۵)

توجیه تنبیه

عده‌ای از معلمان یا مسئولان مدرسه در توجیه اقدام خود به تنبیه بدنی دانش‌آموزان ادعا می‌کنند که روش تربیت اسلام مبتنی بر انذار و تبشیر است و از لغت انذار معنای کتک زدن، ناسزا گفتن و... استفاده می‌کنند. درست است که اسلام در جنبه برنامه‌های تربیتی و اصلاحی فرد و جامعه مجازات هم دارد. اما باید توجه داشت که اولاً چنین مجازاتی را وقتی تجویز و اعمال می‌کند که فقدان کارایی سایر داده‌ها و روش‌ها در عمل به اثبات رسیده باشد و ثانیاً آثار سوء عمل خلاف به دامان اجتماع سرایت کرده باشد و یا حداقل بیم چنین خطری برود که در صورت اخیر اجرای مجازات، اولاً حیات دیگران و در ثانی حیات فرد خاطی را مراد می‌کند. یعنی در نظام تربیتی اسلام تا کورسویی از امید به اصلاح و بازگشت به عمل نیک در وجود فرد باشد، بدواً روش تربیتی تبشیر،

اکرام و نرمی است (حسن‌المداره) و اگر کسی به خوش‌رفتاری و اکرام پاسخ مناسب نداد در آن صورت مجازات درست و به جاست (حسن‌المکافاة). (غضنفری و ریاحی، ۱۳۸۳: ۵)

وقتی ناظم مدرسه یا معلمی عنوان می‌کند «من معتقدم که فقط با کشیده می‌شود بچه‌ها را به راه آورد» بدیهی است که غافل از این معنا هستند که بازوی خبیر کن علی (ع) ناتوان نبود. از این که تمام مردم جزیره‌العرب را صف کند و با نواختن کشیده در گوش آن‌ها خیر دنیا و آخرت را به آن‌ها ارزانی دارد تا نیازی به این همه نرمی و مدارا که تابلوی مظلومیت اوست نباشد. به همین دلیل می‌فرماید: «این تنها چهار پایان‌اند که با زدن ادب می‌شوند.» بر همین مبنا تاکید می‌کنیم معلمان و مسوولان مدرسه هرگز نباید به عنوان قاضی و داروغه درصدد صدور و اجرای احکام جزایی و یا با توسل به عملیات شبه کارآگاهی درصدد به تله انداختن، اقرار گرفتن، اثبات جرم و در نهایت مجازات دانش‌آموز باشند. بلکه آنها باید بیشتر در نقش طبیعی ظاهر شوند که هدف عمده‌اش یافتن علت و ریشه‌های درد و مشکل و حل و رفع آن با جلب همکاری والدین و خود دانش‌آموز است. به‌گونه‌ای که حتی‌المقدور کوچک‌ترین لطمه‌ای به شخصیت دانش‌آموز وارد نشود. زیرا در همه حال این رفتار خطا و ناشایست دانش‌آموز است که باید مورد سوال و نکوهش قرار گیرد و نه شخص و شخصیت او. (رضازاده و دیگران، ۱۳۷۳: ۲۵).

فصل سوم: روش تحقیق

رفتارهای خشونت‌آمیز در مدرسه بر فرآیند آموزش و پرورش تاثیر می‌گذارد و عواقب ناگواری دارد. با توجه به اهمیت مساله، این پژوهش به منظور بررسی نوع، فراوانی، علل خشونت بدنی و نظر دانش‌آموزان در دبیرستان متوسطه اول رضوان در شهر تهران صورت گرفت. جامعه آماری تحقیق، کل دانش‌آموزان این مدرسه در شیفت صبح و عصر به تعداد ۷۴۰ نفر بود. مجموع دانش‌آموزانی که با من کلاس دارند ۳۰۸ نفر از شیفت صبح هستند و به صورت پرسشنامه‌ای مورد نظر سنجی قرار گرفتند.

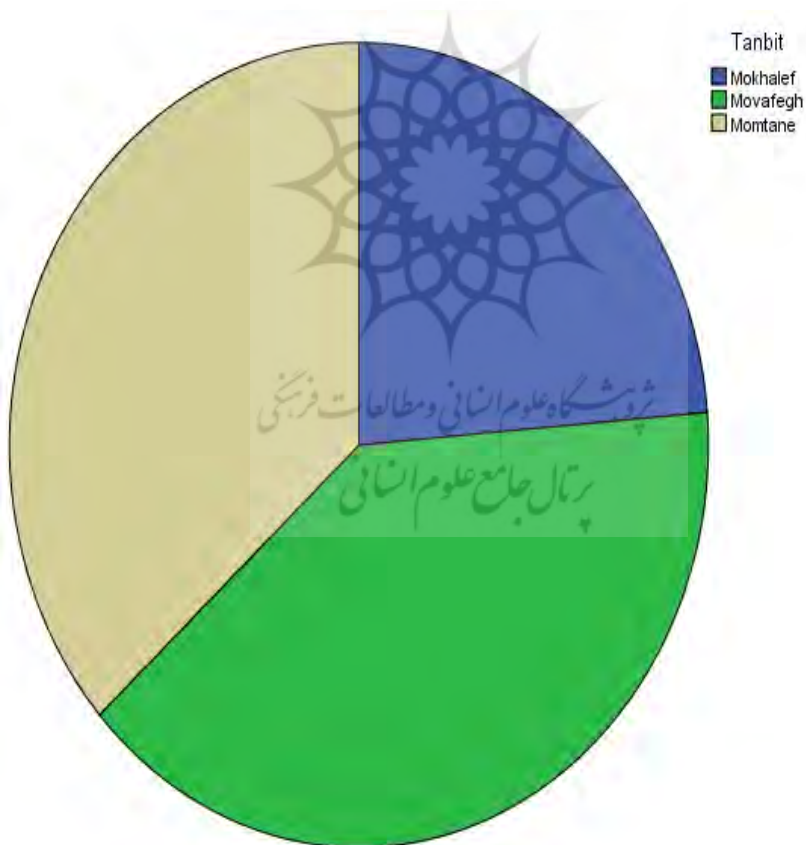
۱- نظر دانش‌آموزان در مورد تنبیه بدنی

طبق نظر سنجی که از کل دانش‌آموزان به تعداد ۳۰۸ عمل آوردم تعداد ۱۲۲ نفر از دانش‌آموزان رای منفی به تنبیه دادند و کاملاً مخالف با تنبیه بدنی بودند و نظرات جالبی را ارائه دادند اما ۷۳ نفر از دانش‌آموزان نظرشان کاملاً مثبت بود و بقیه دانش‌آموزان (به تعداد ۱۱۳ نفر) رای ممتنع به این نظر سنجی دادند یا معتقد بودند که هم تنبیه خوب هست و هم بد و حتی راه کارها و روش‌هایی نیز جایگزین تنبیه بدنی ارائه دادند.

جدول زیر نشان دهنده ی این نظرات می باشد :
 جدول ۴-۱: نظر دانش آموزان در مورد تنبیه بدنی

نظرات	فراوانی	درصد
موافق	۷۳	۲۴٪
مخالف	۱۲۳	۳۹٪
ممتنع	۱۱۳	۳۷٪
جمع کل	۳۰۸	۱۰۰٪

شکل زیر نمودار این نظرات را نشان می دهد :

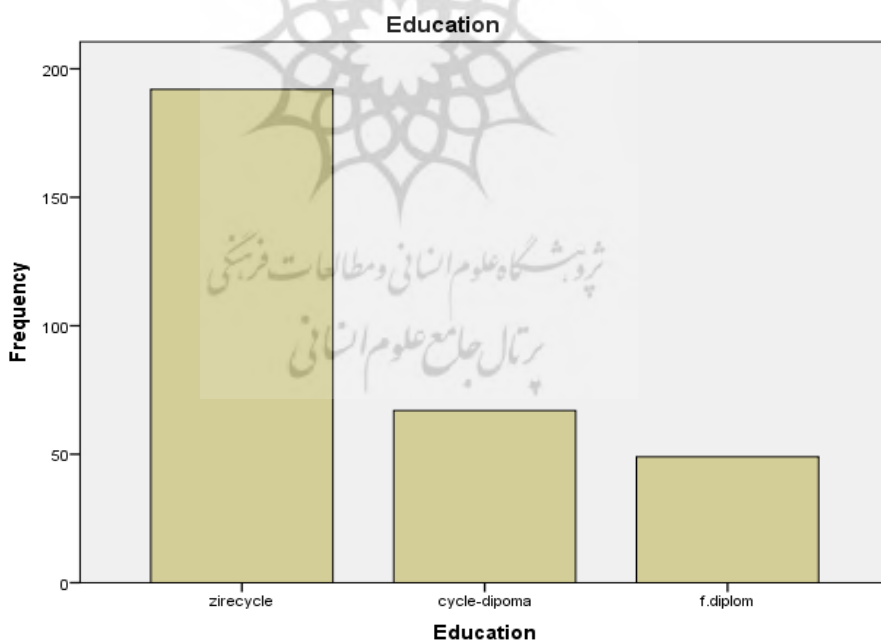
۲- میزان تحصیلات والدین

با توجه به اطلاعات گردآوری شده از دانش آموزان مشخص گردید که تعداد ۱۹۲ نفر از والدین آن ها دارای تحصیلات کمتر از سیکل ، تعداد ۶۷ نفر دارای مدرک دیپلم و ۴۹ نفر نیز دارای مدرک فوق دیپلم و بالاتر بوده اند . شکل زیر نمودار تحصیلات والدین این دانش آموزان را نشان می دهد :

جدول ۴-۲: سواد والدین

سطح سواد	فراوانی	درصد
زیر سیکل	۱۹۲	۶۲٪
سیکل تا دیپلم	۶۷	۲۲٪
فوق دیپلم و بالاتر	۴۹	۱۶٪
جمع کل	۳۰۸	۱۰۰٪

شکل زیر نمودار تحصیلات والدین این دانش آموزان را نشان می دهد :

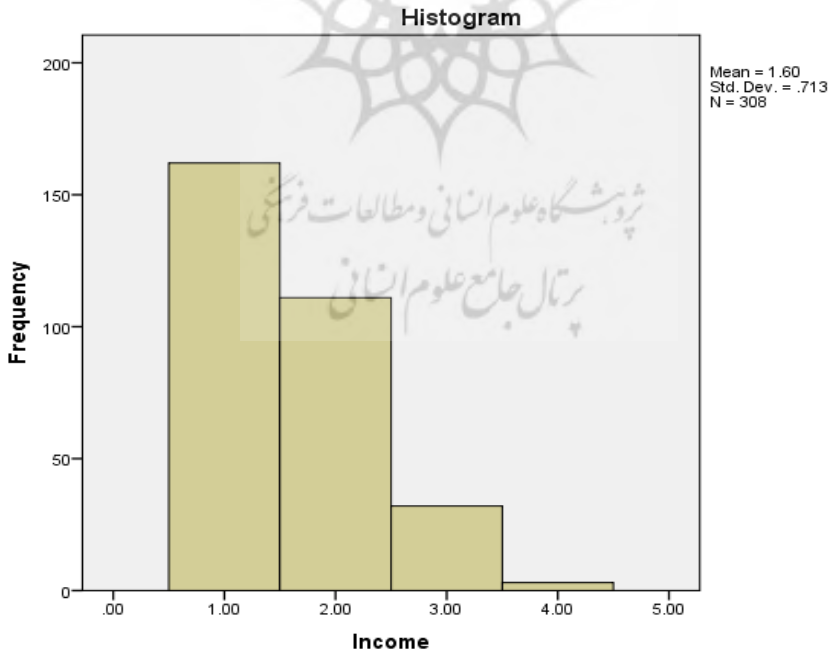
۳- میزان درآمد ماهانه خانوار

جدول ۴-۳: میزان درآمد ماهانه خانوار

میزان درآمد ماهانه	فراوانی	درصد
کمتر از ۲ میلیون تومان	۱۶۲	۵۳٪
از ۲ تا ۳,۵ میلیون	۱۱۱	۳۶٪
از ۳,۵ تا ۵ میلیون	۳۲	۱۰٪
بالای ۵ میلیون	۳	۱٪
جمع کل	۳۰۸	۱۰۰٪

همان گونه که از جدول فوق پیداست حدود ۵۳ درصد از خانوارهای دانش آموزان مورد مطالعه دارای درآمد کمتر از ۲ میلیون تومان، ۳۶ درصد از آنان دارای درآمد ۲ تا ۳,۵ میلیون، ۱۰ درصد از آنان دارای درآمد ماهانه بین ۳,۵ تا ۵ میلیون و ۱ درصد نیز دارای درآمد بالاتر از ۵ میلیون ماهانه می باشند.

این ترکیب در نمودار زیر نیز نشان داده شده است:

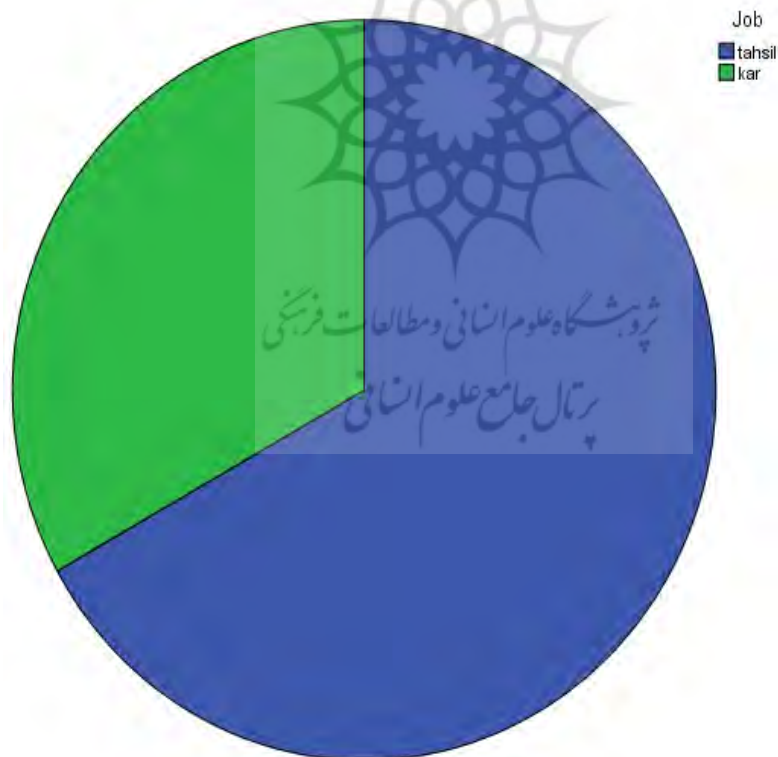
۴- وضعیت دانش آموزان

از دانش آموزان مورد مطالعه در مورد وضعیت اشتغال آنان سوال شد؛ پاسخ های آنان نشان داد که تعداد ۲۰۶ نفر از آن ها صرفا به امر تحصیل مشغول بوده اما ۱۰۴ نفر از آنان ، علاوه بر تحصیل به انجام کار دیگری نیز اشتغال دارند . جدول زیر نتایج حاصل از اطلاعات گردآوری شده در مورد فعالیت شغلی این دانش آموزان را نشان می دهد:

جدول ۴-۴ : انجام فعالیت شغلی علاوه بر تحصیل

فعالیت	فراوانی	درصد
صرفا تحصیل	۲۰۶	۶۷٪
تحصیل و اشتغال	۱۰۴	۳۳٪
جمع کل	۳۰۸	۱۰۰٪

نمودار زیر نیز این ترکیب را نشان می دهد :

۱- آزمون فرض اول

فرضیه فرعی اول بیان می دارد که نظر دانش آموزان درباره تنبیه بدنی با میزان سواد والدین رابطه مستقیم دارد.

برای آزمون این فرض می بایستی از همبستگی پیرسون استفاده شود. نتیجه حاصل از اجرای این آزمون در جدول زیر ارائه گردیده است :

جدول ۴-۵: آزمون همبستگی فرض اول

متغیر	ضریب همبستگی	سطح معنی داری	نتیجه آزمون
سواد والدین	۰/۷۹۱	۰/۰۰۰	تایید

همان گونه که از جدول فوق پیداست ضریب همبستگی بین نظر دانش آموزان درباره تنبیه بدنی و میزان سواد والدین برابر با ۰/۷۹۱ می باشد؛ از آن جایی که سطح معنی داری آن کمتر از ۰/۰۰۰ است (۰/۰۰۰)، بنابراین وجود همبستگی بین این متغیرها تایید می گردد. از این رو فرض اول تایید می گردد.

۲- آزمون فرض دوم

فرضیه فرعی دوم بیان می دارد که نظر دانش آموزان درباره تنبیه بدنی با میزان درآمد ماهیانه والدین رابطه مستقیم دارد.

برای آزمون این فرض می بایستی از همبستگی پیرسون استفاده شود. نتیجه حاصل از اجرای این آزمون در جدول زیر ارائه گردیده است :

جدول ۴-۶: آزمون همبستگی فرض دوم

متغیر	ضریب همبستگی	سطح معنی داری	نتیجه آزمون
درآمد ماهیانه والدین	۰/۷۵۷	۰/۰۰۰	تایید

همان گونه که از جدول فوق پیداست ضریب همبستگی بین نظر دانش آموزان درباره تنبیه بدنی و میزان درآمد ماهیانه والدین برابر با ۰/۷۵۷ می باشد؛ از آن جایی که سطح معنی داری آن کمتر از ۰/۰۰۰ است (۰/۰۰۰)، بنابراین وجود همبستگی بین این متغیرها تایید می شود. از این رو فرض دوم تایید می گردد.

۳- آزمون فرض سوم

فرضیه فرعی سوم بیان می دارد که نظر دانش آموزان درباره تنبیه بدنی با کار خارج از مدرسه دانش آموزان رابطه مستقیم دارد.

برای آزمون این فرض می بایستی از همبستگی پیرسون استفاده شود. نتیجه حاصل از اجرای این آزمون در جدول زیر ارائه گردیده است :

جدول ۴-۷: آزمون همبستگی فرض سوم

نتیجه آزمون	سطح معنی داری	ضریب همبستگی	متغیر
تایید	۰/۰۰۰	۰/۷۹۹	کار خارج از مدرسه دانش آموزان

همان گونه که از جدول فوق پیداست ضریب همبستگی بین نظر دانش آموزان درباره تنبیه بدنی و کار خارج از مدرسه دانش آموزان برابر با ۰/۷۹۹ می باشد؛ از آن جایی که سطح معنی داری آن کمتر از ۵٪ است (۰/۰۰۰)، بنابراین وجود همبستگی بین این متغیرها تایید می شود. از این رو فرض سوم تایید می گردد.

فصل چهارم: بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش که به روش پرسشنامه ای انجام شد این نتیجه به دست آمد که اکثر دانش آموزان با تنبیه بدنی مخالف هستند با این وجود اقلیت بزرگی از آنان نیز دید مثبتی به تنبیه بدنی داشته و یا نسبت به آن نظر خاصی ندارند.

۱) مواقعی وجود دارد که در برخورد با رفتار خلاف و خطای دانش آموز با وجود این که روش های گوناگون کاهش یا حذف رفتارهای نامطلوب، به طور کامل و اصولی اعمال شده است و با وجود این که اطمینان داریم دانش آموز خاطی هم از رفتار مطلوب آگاهی دارد و هم توان درک و امکان انجام آن را دارد، همچنان در ارتکاب به عمل خطا و رفتار نامطلوب اصرار دارد. در چنین حالتی که رفتار دانش آموز می تواند حاکی از طغیان و سرکشی او باشد. توصیه آن است که از عصبانیت و تنبیه بدنی دانش آموز به طور جدی پرهیز کنید چون اگر به بروز صدماتی منجر شود، اولاً شما را مشمول ضوابط مربوط به «دیات» تعزیرات حقوقی و قانونی می کند و ثانياً موجب توبیخ، لغو ابلاغ یا حتی عزل شما از خدمات می شود. توصیه ما این است به اجرای دقیق آیین نامه انضباطی عمل کنید.

۲) وقتی دانش آموز از خشم لبریز می شود و در گرداب غرض ورزی و لجاجت فرو می رود، دیگر فرصت یا تمرکز ذهنی برای درس خواندن ندارد. از این روست که صاحب نظران معتقدند که در امر

تعلیم و تربیت باید هر آنچه نفرت‌زاست، کنار گذاشته شود و هر آنچه عزت‌افزاست، رواج پیدا کند. کودک را با استفاده از دو روش می‌توان تنبیه کرد:

اول این که پس از بروز رفتار نامطلوب برای او موقعیتی ناخوشایند یا دردناک به وجود آورد، مانند وقتی که از کلاس غیبت می‌کند و سرزنش یا توبیخ می‌شود، دوم این که بعد از بروز رفتار نامطلوب کودک را از موقعیت یا عاملی خوشایند محروم کرده، مانند وقتی که او از کلاس غیبت می‌کند و او را در تمام یا بخشی از ساعت ورزش و یا گردش علمی و... محروم می‌سازند. البته در استفاده از روش دوم که از روش‌های کم‌خطر تنبیه محسوب می‌شود، نباید شاگرد را همیشه و به طور ثابت از یک موقعیت خوشایند محروم ساخت، زیرا در این حالت صدمات ناشی از محروم شدن از مثلا کلاس ورزش یا گردش علمی جبران‌ناپذیر است. صاحب‌نظران معتقدند که در امر تعلیم و تربیت باید هر آنچه نفرت‌زاست، کنار گذاشته شود و هر آنچه عزت‌افزاست، رواج پیدا کند.

۳) یکی از روش‌های کاهش رفتارهای نامطلوب کودکان و نوجوانان، تقویت رفتار مغایر با آن است. باید رفتار مطلوب مورد تشویق قرار گیرد. اگر دانش‌آموز راست گفت و کار اشتباهی کرده بود به دلیل راست گفتن نباید مورد تنبیه قرار گیرد و هر کار دانش‌آموز، کار اشتباه در جای خود و راستگویی در جای خود مورد تشویق قرار گیرد.

۴) در برخورد با دانش‌آموزان بیش‌فعال و شلوغ می‌توان از روش نشست برخاست درباره هر کار اشتباه استفاده کرد تا انرژی اضافی آن‌ها کم شود و خسته شوند تا بتوانند راحت در کلاس بنشینند که این عمل نیاز به صبر و حوصله معلم دارد. روش دیگر خاموشی، محروم کردن، جریمه کردن جبران است. محروم کردن از ورزش، بی‌اعتنایی کردن، کم کردن پول توجیبی از سوی والدین، جمع کردن آشغالی که دانش‌آموز در زیر صندلی خود ریخته است و اگر تکرار شود زیر صندلی‌های هم ردیفی خود را نیز باید تمیز کند. جدی بودن همراه با مهربانی و خوش‌زبان بودن می‌تواند دانش‌آموز را با انضباط و درس‌خوان و حرف‌گوش کن بار بیاورد.

پرخاشگری، عارضه تنبیه بدنی

پرخاشگری یکی از عوارض تنبیه است. در کلاس‌هایی که معلم تنبیه بدنی می‌کند و یا در خانواده‌هایی که پدر و مادر تنبیه‌کننده هستند، پرخاشگری و جنگ و دعوا در میان دانش‌آموزان و فرزندان خانواده یک الگوی رفتاری رایج و شایع است. کودک یا نوجوانی که سیلی می‌خورد، به هنگامی که در موضع نفوذ و اعمال قدرت باشد، به دیگران سیلی خواهد زد. گاهی تنبیه سبب تقویت رفتار نامطلوب در دانش‌آموز می‌شود. برای مثال، معلمی که شاگرد مزاحمی را جلوی کلاس می‌آورد و یا از کلاس بیرون می‌فرستد، ای بسا این امر سبب جلب توجه و یا حصول نتیجه‌ای می‌شود که مطلوب دانش‌آموز باشد. پس قبل از اعمال هرگونه تنبیهی باید توجه کنیم که عامل یک موقعیت تنبیهی در نقش پاداش یا تقویت‌کننده رفتار نامطلوب عمل نکند. تنبیه بیشتر به دانش

آموز می‌فهماند که کارش اشتباه بوده است ولی در آموزش رفتار مطلوب به وی کارایی چندانی ندارد، به عبارت دیگر، تنبیه بدنی سبب نابودی رفتار تنبیه شده و جانشین رفتار مطلوب به جای آن نمی‌شود بلکه در غالب اوقات تنها اثر آن این است که رفتار نامطلوب را به طور موقت واپس می‌زند.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- فلوری، چگونه باید تنبیه کرد؟، ترجمه اقبال یغمایی، آموزش و پرورش، سال ۲۳، شهریور ۱۳۲۸، شماره ۱۲، ص ۴۹-۵۱.
- رضازاده، محمد علی؛ رضانی، عباسعلی؛ هراتی زاده، سبقت الله، تحقیقی پیرامون پیامدهای تنبیه بدنی، تربیت، اردیبهشت ۱۳۷۳ شماره ۸۸ از ۲۱ تا ۲۶.
- آسیب شناسی نظام تنبیه در مدارس (تنبیه در مدرسه چه نقشی دارد)، گزارش، بهمن ۱۳۸۷ - شماره ۲۰۵ از ۴۲ تا ۴۳.
- تربیت کنیم (بعضی از تنبیهات روانی از تنبیه بدنی هم بدتر هستند؟)، مکتب مام، تیر ۱۳۵۵ - شماره ۷۹ از ۴۴ تا ۵.
- غضنفری، احمد؛ ریاحی، حمید رضا، تأثیر تنبیه بر عزت نفس دانش آموزان، پژوهش در برنامه ریزی درسی، پاییز ۱۳۸۳ - شماره ۳ از ۱ تا ۱۴.
- افشاری، علی، بررسی نقش و جایگاه تنبیه و تنبیه بدنی در آموزش و پرورش، پیوند، خرداد ۱۳۸۵ - شماره ۳۲ از ۳۳ تا ۴۰.
- پورمیر، جواد، تنبیهات بدنی، مکتب مام، آبان ۱۳۵۰ - شماره ۲۶ از ۲۲ تا ۲۵.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

